Debatt

På Gotlands slagmarker i 1361

Av Bjørn Poulsen

Det følgende er refleksioner i anledning af Maria Lingströms afhandling *Mästerby, 1361: Battlefield Archaeological Perspectives on the Danish Invasion of Gotland*, som jeg var opponent på i februar 2025. Efter en oversigt over afhandlingens indhold behandler jeg en række afledte spørgsmål, først og fremmest om der kan siges noget om, hvorfra kong Valdemar sejlede til Öland og Gotland i 1361, og om hvilke folk, der var med i hans hær.

Om afhandlingens indhold

Maria Lingströms afhandling behandler slaget ved Mästerby i sommeren 1361, hvor gotlændinge stod over for danskere. Det er et arkæologisk arbejde, men bruger skriftlige kilder og mundtligt overleverede sagn. Tidsmæssigt er afhandlingen historisk arkæologi, men mere specifikt er den slagsmarksarkæologi.

Dens mål er at bidrage til gotlændingenes historie. Egentlig lige så vigtigt er dog danskerne med deres konge, Valdemar IV Atterdag. Fra 1341 og fremefter var denne konge involveret i krig, mest i Danmark, men med videre ambitioner: i 1353 foreslog han den franske konge, at han kunne invadere England med 12.000 mand (Reinhardt 1890, s. 226; Tägil 1962, s. 225). Kongen har et godt eftermæle i Danmark, men ikke uden videre et godt skudsmål i de samtidige kilder. I den samtidige *Sjællandske Krønike* siges det om gotlandstoget i 1361: "Kong Valdemar, som ikke ville sove tiden hen til ingen nytte, men snarere holdt af at kaste sig over sagesløse folk, samlede en stor flåde med mandskab og søgte til hr. Kongen af Sveriges land" (Olsen 1981, s. 62). Det er her, afhandlingen tager sin begyndelse. Skåne var erobret i årene 1358–1360, og kong Valdemar fortsatte krigen i sommeren 1361. Først tog han Öland, og 22. juli var der landgang på Gotland. Det afgørende slag ved Visby den 27. juli satte punktum for invasionens krigeriske del. Slutspillet sammenfattedes i Visbyfranciskanernes annaler: "Og Dagen efter den hellige Jakobs Dag kæmpede han med landets bønder foran stadens søndre port og fældede 1800 af dem i striden, hvorpå han straks efter fik Byen Visby ved overenskomst" (Jørgensen 1911, s. 95). Det fysiske vidnesbyrd om kampen er naturligvis gravene fra Korsbetningen uden for Visby (Thordeman et al. 1939–1940).

Gravene indgår i Lingströms afhandling, men det centrale er fund fra landsbyen Mästerby midt på Gotland. Her i de tidligere vådområder Fjäle Myr var den slagmark, som teksten handler om. Lingströms gæt er, at her kæmpede 1.500 lokale med 1.500–2.000 danske. Og her er stedet, hvor hun har ledet et projekt med metaldetektorundersøgelser fra 2006 til 2022. Fra projektet er der løbende kommet rapporter og artikler (https://www.masterby1361.se/docs/rapporter.htm).

Projektet er generelt udtryk for den forøgede interesse for krig og vold i antropologi, historie og arkæologi. I stedet for den fredelige fortid kommer erkendelsen af, at krigstilstande giver indblik i samfund og også kan skabe udvikling. Mere specifikt bidrager Lingström til slagmarksarkæologi, et felt, som hun er internationalt orienteret i. I forlængelse heraf spørger afhandlingen om tre ting, nemlig hvordan kan det arkæologiske materiale fra Mästerby bidrage til vores billede af invasionen i 1361? Hvordan relaterer genstandsmaterialet fra Mästerbyslag-

marken til det fra Korsbetningen? Hvordan kan invasionen i 1361 bidrage til vor forståelse af det gotlandske samfund og dets militære organisation?

Lingström annoncerer, at hun vil imødegå en herskende myte eller narrativ: Det er historien om, at gotlændingene var uforberedte, dårligt udrustede og blev slagtet af en overtallig, professionel dansk krigsmaskine (Lingström 2025, s. 1, 20). Forfatteren argumenter for, at Gotland ved hjælp af en velordnet mobiliseringsstruktur kunne mønstre 5 000 veludrustede og krigsvante mænd (Lingström 2025, s. 35).

Kernen i afhandlingen er det arkæologiske detektorfundne genstandsmateriale på 500 stykker fra Mästerby. Fundene, som helt overvejende er af jern og fra øvre muldhorisont, er alle registrerede med GPS og GIS-program. De inkluderer dele af sværd, kampknive, spyd, armbrøster, armbrøstpile, ringbrynjedele samt pladerustningsdele. Hertil kommer jern- og blyprojektiler.

Ud fra fundenes rumlige fordeling rekonstruerer Lingström overbevisende slagets gang. Der fremstår to zoner, dels den centrale i mosen, Fjäle Myr, hvor mange projektiler er fundet, dels et nærkampsområde på bakken mod nord, hvor man finder forsvarsvåben sammen med dele af nærkampsvåben. Kampen ved Mästerby stod, som det tolkes, nær hovedvejen mellem det nordlige og sydlige Gotland, hvor den bro, som nu kendes som Ajmunds Bro, måtte krydses af Valdemars hær, da den kom fra landingspladsen i syd. Broen var givetvis fjernet, og gotlændingene ventede på nordsiden af åløbet. Klogt må danskerhæren, da dette blev evident, være trukket ind til Mästerby Myr. Dette vådområde var vel tørlagt grundet en usædvanlig tør sommer (som sandsynliggøres), og de danske tropper kunne krydse det. Det kom, som fundene dokumenterer, til intensiv kamp. Danskerne nåede imidlertid videre, og en kamp må have stået på skråningen, som strækker sig op til gården Grens og et endnu eksisterende mindekors.

Lingström argumenter i øvrigt for, at projektilerne fra pladsen var fra hagebøsser. Disse projektiler fra ildvåben er netop fundet i områder, hvor der også er mange armbrøstpile, og forfatteren kan annoncere, ”The Mästerby battlefield is plausibly the oldest European site where the use of firearms has been determined on an archeological basis” (Lingström 2025, s. 80). Hun påviser også, at der i kraniematerialet fra Korsbetningen findes 40 huller svarende til spor af riffelkugler (Lingström 2025, s. 82). Lingström afviser, at gotlændingene selv kan have brugt skydevåben, hvad der måske kolliderer med hendes forsøg på at vise gotlændingenes progressive militære stade. Hun formoder, at våbenene har tilhørt tyske soldater i Valdemars hær (Lingström 2025, s. 77, 82).

Lingström sammenligner fundmaterialet fra Korsbetningen med det fra Mästerby. Der er forskelle, faktisk er fundstederne komplementære, som hun påpeger. Der er ingen slagmark lokaliseret ved Visby og ingen grave i Mästerby. Fundene fra de seks massegrave ved Visby er fra en sekundær kontekst, men Mästerbyfundene er fra en primær. I forbindelse med diskussionen af de faldne ved Visby peges på ny osteologisk forskning, og det pointeres, at vi ikke med sikkerhed kan skelne mellem danske og gotlandske våben i fundene fra de to slagmarker.

Forfatteren gennemgår de velkendte skriftlige kilder til 1361-invasionen. Naturligvis nævnes nytolkningen af inskriptionen malet på Fide kirkes væg med sætningen, der jævnfører kong Valdemar med en bastard af en hund (Siltberg 2002, s. 25–43). Kredit tildeles Strelows gotlandske krønike fra 1633, som nævner Mästerby og kampen ved Fjäle Myr. Et virkelig scoop er Lingströms og Tim Sutherlands fund af indskriften på mindekorset ved Grens i Mästerby sogn, der nu med sandsynlighed kan ses som rejst efter slaget her (Lingström & Sutherland 2021).

Konkluderende kan narrativet om de hjælpeløse gotlændere afvises. Afhandlingen argumenterer for, at gotlændingene var veludrustede og besad lige så moderne våben som danskerne, og at de gav taktisk ligeværdig modstand ved Mästerby.

Diskussion

Lingström skriver sig ind i en løbende gotlandsforskning. Der er flere end hende, der har sat

spørgsmål ved det herskende narrativ om de svage gotlændinge. Der er osteologen Petter Åkeson, som bl.a. viser, at det ikke, som Thordeman og Ingelman mente, var 22 % af de faldne, der egentlig var for unge til at tage del i slaget, men snarere omkring en procent (Åkeson 2017, s. 282). Det var ikke alle, som deltog, men overvejende de krigsegnede. Der er historikeren Thomas Neijman, der lancerer selve tanken om narrativet om 1361 og gør op med det, idet han påviser, at gotlændingene var bedre organiserede og veludrustede, end man hidtil har antaget (Neijman 2017). Lingström understreger fair, at hun har hentet inspiration fra disse to, men er vel noget upræcis med at påpege, hvornår hun gør det.

Forfatteren påpeger selv, at hendes undersøgelse kun er foretaget i det område, der udpeges som slagfeltet. Vi ved intet om det udenom. Der er heller ikke foretaget prøvegravninger i området, som måske kunne have givet noget. Med hensyn til de arkæologiske fund kunne Lingström for at bestemme dansk militær standard i 1361 have sammenlignet med fund fra danske gravninger (Kock & Roesdahl 2006). Med relation til skriftlige kilder træder det frem, at forfatteren ikke bruger *Svensk Diplomatarium*. Derfor viderebringer hun den gamle fejldatering af et brev hos Strelow til år 1361. Det er, som påvist, fra 1351 (Svenskt Diplomatariums huvudkartotek, nr. 6119).

Afhandlingen kæmper, som det her er fremgået, for at tildele gotlændingene kampklar *agency*, handleevne. Men bevises øboernes styrke virkelig? Var krigen faktisk symmetrisk, præget af strategiske og veludrustede gotlændinge, som det påstås i afhandlingen?

Går man til de skriftlige kilder, må man i al fald sige, at narrativet om de svage gotlændinge begyndte tidligt. Den latinsksprogede *Sjællandske Krønike* fortæller under 1361, at et stort antal *inquilinis* blev dræbt ved byen Visby. Historikeren Niels Skyum-Nielsen oversatte uden videre *inquilinis* med ”proletarer” (Skyum-Nielsen 1997, s. 47). Den lybske historieskriver Detmar fortæller tilsvarende: Gotlændingene led nederlag, ”da bønderne var ubevæbnede og uvante med krig” (Jørgensen 1911, s. 130). Arkæologiens vidnesbyrd har ikke uden videre forrang for de skriftlige kilder, og der er grund til årvågenhed over for tolkningen af fundene. Lingström udtaler, at ”the scholar is affected by one’s own contemporaneity”, idet hun dog synes at undtage sig selv netop i tolkningen (Lingström 205, s. 6). Aner man i afhandlingen elementer af en lokalpatriotisme?

Kong Valdemars udgangspunkt

Når man skal tolke fundene, er al information om Valdemar IV’s hær relevant. Et ikke tidligere rejst spørgsmål er, hvor hæren kom sejlende fra, altså udgangspunktet før Öland. Lingström siger blot ”The Danish army was mustered from a large geographical area …” (Lingström 2025, s. 92). De skriftlige kilder er da heller ikke særligt oplysende, men det fremgår, at danskerne sejlede i en samlet flåde. Den *Sjællandske Krønike* taler om, at kongen ”samlede en stor flåde og en hær” (Olsen 1981, s. 62).

Vi ved imidlertid en del om, hvor kong Valdemar opholdt sig, da breve med udstedelsessteder er bevaret (se https://tekstnet.dk/books/dipdan/):

1361. 7. januar. Lund.
1361. 19. februar. Åhus.
1361. 22. februar. Åhus/Vä.
1361. 1. marts. Lund.
1361. 7. marts. Lund.
1361. 13. marts. Lund.
1361. 20. marts. Lund.
1361. 27. marts. Lund.
1361. 29. marts. Lund.
1361. 3. maj. Kalundborg.
1361. 29. maj. Lund.
1361. 29. juli. Visby.

Bortset fra et møde i Kalundborg i maj 1361 er det klart, at kongen før Gotlandstoget befandt sig i Skåne. Et andet bevaret brev, dateret 1. maj 1361, vidner om, at flåden var samlet. En svensk spion har ifølge brevet meddelt kong Magnus af Sverige, at et angreb kunne ventes i Visby og han pålægger byen at holde vagt. ”I ved, at det tidligere er kommet til vort kendskab, at nogle af vore fjender sammensværger sig […] og pønser

på i hemmelighed, med våbenmagt og en stærk hær at angribe Eders område" (Lingström 2025, s. 203).

Hertil kommer, at vi faktisk har bevis for, at der var en mand fra Skåne blandt de dræbte i massegraven ved Korsbetningen. I grav 2 er fundet en møntskat med 245 svenske brakteater, 126 danske kobberpenninge fra Lund, 6 brakteater fra Den Tyske Orden samt 6 ubestemte brakteater. 125 danske mønter er af en type, der viser, som det siges, at "skatten måste ha tillhört en av Valdemars soldater" (Bornestaf & Jonsson 1993–1994). Der er tale om penninge, som var værdiløse uden for Skåne, og som cirkulerede kortvarigt efter en møntveksling, *renovatio monetae*. Skattens ejer må være kommet direkte fra Skåne og have regnet med at vende tilbage. Dette fund kombineret med viden om, at Valdemar IV opholdt sig i Skåne hele foråret 1361, gør, at vi kan formode, at flådetoget udgik fra Skåne, hvor en svensk spion også let kunne operere. Egentlig var gotlandstoget vel så blot en forlængelse af Skånes erobring. Man kunne hypotetisk foreslå, at havnen, man sejlede fra, var Falsterbo, hvor man nemt kunne samle tropper fra et større område.

Thordemans lejesoldater?

Et relevant spørgsmål, som Lingström også overvejer stillet over for de arkæologiske fund, er, hvad vi kan sige om sammensætningen af kong Valdemars hær. Der findes her en kilde, som afhandlingen ikke bruger, nemlig fra 1376, hvor Visbyborgerne øjensynligt helt frivilligt tog kong Oluf til arveherre og forpligtede sig til årlig byskat til ham. I brevet findes, hvad der i tidens sprog hed "orfejde", en forsikring om ikke at føre fejde. De, som fik denne garanti mod anklager og hævn, var "alle de – de være hertuger, herrer, grever, riddere eller væbnere eller skippere eller hvad slags de være vil – som har hjulpet vor herre, kong Valdemar, til, at vi er kommet ind under riget" (*Diplomatarium Danicum* 4. række, bind 1, nr. 65). Det var de danske erobrere, som man tænkte om dem i samtiden: aristokrater og skippere.

Bengt Thordeman var klar over, at der deltog aristokrater tæt på kongen i danskerhæren, men han understreger: "The army is reputed to have contained a fairly large contingent of German mercenaries" (Thordeman et al. 1939–1940, 1, s. 19). Synspunktet overtages mere eller mindre af Lingström: "Did the presence of aristocratic Danish leaders and mercenaries result in greater martial experience within the Danish army, or did warfare play an equally central role in the Gotlandic society?" (Lingström 2025, s. 26).

Fra det privilegium, som kong Valdemar gav til Visby 29/6 1361 efter overtagelsen af byen, ved vi, at Kristoffer, kong Valdemars søn, var med ham. Af tilstedeværende fyrster nævner privilegiet i øvrigt Valdemars fætter og nære allierede, hertug Erich af det lille fyrstedømme Sachsen-Lauenburg, som grænsede op til Holsten, samt tre adelige danskere. Det var 1) Claus Limbæk, kongelig råd og rigets drost, 2) Henning Podebusk, rygisk aristokrat, gældker i Skåne og Limbæks efterfølger som drost samt i en periode hele Danmarks styrer, og 3) Valdemar Sappi, halvbror til Valdemars dronning og med den betydningsfulde stilling som staller i Slesvig. Alle tre er kendte skikkelser i danmarkshistorien, kompetente krigere og delvist også sørøvere. Endnu en mulig aristokrat er lokaliseret i massegravene fra Visby ud fra hans rustnings små bronzeemblemer. Emblemerne tolkes som tilhørende et medlem af den frisiske adelsslægt Roorda, nærmere bestemt en af brødrene Bavo eller Schelto. Berghman, som i 1943 publicerede identifikationen, skriver i tilslutning til Thordeman, at fundet "visar, att traditionen talat sant, då den velat göra gällande, att Valdemar Atterdag hade utländska legoknektar i sin här" (Berghman 1943, s. 366).

Der var uden tvivl en konge, en hertug og adelige med på togtet. Men når Lingström udtaler, "a clearly distinguishable group within the Danish army was most likely the mercenaries" (Lingström 2025, s. 34, jf. 92, 149, 152), ja så bygger hun på Thordemans udokumenterede udsagn. Hun bliver da også ind i mellem i tvivl, om det virkelig stemmer med lejesoldaterne, om de egentlig var der (Lingström 2025, s. 92, 146, 153). Det sker bl.a. med henvisning til Poulsen 2001, som "states that mercenaries did not dominate the armies until the late 15th century"

(Lingström 2025, s. 146). Hun har alligevel svært ved helt at opgive tesen, og mener, at det forhold, at aristokraterne omkring kong Valdemar i brevet af 29/6 1361 kom fra "Holstein, Rügen, Jutland and Saxony", viser, at mange i den danske hær ikke var danskere (Lingström 2025, s. 153). Det stemmer ikke, de adelige var uden videre danske, ingen af dem var fra Holsten, og hertug Erich var så tæt spundet ind i rigets styre og i øvrigt gift med en søster til den danske konge, at han kan betegnes som valgdansker.

Snarere end tyske landsknægte bestod den danske hær af aristokratkrigere mobiliseret gennem vassalforhold samt udskrevne hjemlige krigere. Disse udskrevne var måske, som Lingström siger, "enrolled by force", men næppe, som hun mener, af danske godsejere og ikke mere tvangsmæssigt end "heltene" i hendes fremstilling, gotlændingene (Lingström 2025, s. 36, 152). De folk, som Valdemar kunne trække på, har inkluderet danske – måske især skånske? – bønder og borgere. Vi ved ikke meget om ledingsudbud i 1300-tallet, men endnu i bestemmelser for det skånske Bara herred fra 1282 var det fuldt funktionelt (*Diplomatarium Danicum* 2. række, bind 3, nr. 21), og i krøniker fra kong Valdemars tid hører vi om dansk bondemilitær, bl.a. udrustet med armbrøster (Olsen 1981, s. 45). Tilsvarende er byborgernes militære bidrag godt belagt i 1300-tallet (Olsen 1981, s. 56, 62).

Det har betydning for tolkningen af Mästerby- og Korsbetningenfundene, at Valdemars hær formentlig var bredt socialt sammensat. Blot et eksempel er dele af et sværd, fundet ved Mästerby. Det er fra sent 1100-tal eller tidligt 1200-tal. Lingström forestiller sig ikke, at en af de tyske lejesoldater, som hun opererer med, kan have ejet det, men nok en gotlænding, som stolt tog det gamle sværd, der kunne have tjent under korstogene og i krigen på Gotland i 1288 (Lingström 2025, s. 71, 142, 143). Med en bred sammensætning af Valdemars hær kan det imidlertid være, at sværdet tilhørte en dansk bonde. Om sværdet så i øvrigt var et godt våben, kan man ikke vide. I en dansk krønike tales der nedladende om danske bønders "sodsværtede og rustne våben" (Olsen 1981, s. 28–29). Gamle våben var ikke altid gode. Nyeste våben havde til gengæld utvivlsomt de centrale dele af Valdemars hær, der var voldsomt krigsvant og rutineret. Den var også i træning med at slå bønder ned, f.eks. de nordfrisiske, som det fremgår af tidens kilder. Så selv om gotlændingene måske havde fine våben, var de ikke godt stillede.

Vel kunne det være gået anderledes i 1361, som Lingström kontrafaktisk forestiller sig (Lingström 2025, s. 6, 161). Bondehære kunne jo have succes. Ditmarskens bønder slog eksempelvis holstenernes adelshær ved Hamme i 1404 og dræbte hertugen og 15 riddere, men det er en anden historie og kontekst. Lingström har givet os stof til eftertanke.

Referencer

Berghman, A., 1943. Släktvapen i Korsbetningsfyndet. *Fornvännen*, 38:361–366.

Bornestaf, U. & Jonsson, K., 1993–1994. Erik Magnussons myntning i Lund 1357–1359. *Numismatiska Forskningsgruppen, Verksamhetsberättelse 1993–1994*. Stockholm.

Diplomatarium Danicum. Udg. af Det danske Sprog og Litteraturselskab. København 1938–ff. (https://tekstnet.dk/books/dipdan/).

Jørgensen, E., 1911. *Valdemar Atterdag: Udvalg af Kilder*. København.

Kock, J. & Roesdahl, E., 2006. *Boringholm: En østjysk træborg fra 1300-tallet*. Aarhus.

Lingström, M., 2025. *Mästerby, 1361: Battlefield Archaeological Perspectives on the Danish Invasion of Gotland*. Uppsala.

Lingström, M. & Sutherland, T., 2021. A new interpretation of the partial inscription on the memorial cross at Grens, Mästerby parish, Gotland, *Fornvännen* 116:38–53.

Neijman, T., 2017. *The Gotlandic rural militia: A study of the invasion of Gotland 1361 in response to a modern narrative*. Master thesis, Department of History, Stockholm University. Stockholm.

Olsen, R. A., 1981, *Sjællandske Krønike*. Højbjerg.

Poulsen, B., 2001. Med harnisk og hest: Om adel, krig og vold i dansk senmiddelalder. Ingesman, P. & Jensen, J. V. (eds.). *Riget, magten og æren: Den danske adel 1350–1660*. Aarhus.

Reinhardt, S. E. F., 1880, *Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning*. København.

Siltberg, T., 2002. "Hundens like": Bonderepublikens dom över Valdemar Atterdag. *Fornvännen* 97:25–43.

Skyum-Nielsen, N., 1997. *Fruer og Vildmænd, 2: Dansk Middelalderhistorie 1340–1400*. København.

Thordeman, B., Nörlund, P. & Ingelmark, B. E., 1939–1940. *Armour from the Battle of Wisby, 1361*. Stockholm.
Tägil, S., 1962. *Valdemar Atterdag och Europa*. Lund.
Åkeson, P., 2017. De begravda vid Korsbetningen: Individperspektiv på skelett från 1361. Wallin, P. & Martinsson-Wallin, H. (eds.). *Arkeologi på Gotland, 2: Tillbakablickar och nya forskningsrön*. Uppsala.

Bjørn Poulsen
Afdeling for Historie og Klassiske Studier, Aarhus Universitet
Jens Chr. Skous Vej 5
DK 8000 Aarhus C
Danmark
hisbp@cas.au.dk